

**ПРАВО МОЛОДІ НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ:
ПРИНЦИПИ ІНСТИТУЦІЙНОГО ДИЗАЙНУ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ****YOUTH'S RIGHT TO SOCIAL PROTECTION: PRINCIPLES OF INSTITUTIONAL DESIGN
OF IMPLEMENTATION MECHANISMS**

Бутченко Т.І., д. філос. н., професор,
завідувач кафедри філософії,
публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет
orcid.org/0000-0003-0671-1500

Краснокутський О.В., д. філос. н., професор,
професор кафедри філософії,
публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет
orcid.org/0000-0002-7818-2284

Аніщенко М.А., д. наук з держ. упр., доцент,
професор кафедри психології та соціальної роботи,
Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
orcid.org/0000-0001-6342-4829

У статті здійснено комплексне дослідження принципів інституційного дизайну механізмів реалізації права молоді на соціальний захист. Останнім часом актуалізується проблема не лише формального законодавчого закріплення права молоді на соціальний захист, а й реальної спроможності державних та місцевих інституцій забезпечити його ефективну реалізацію з урахуванням сучасних соціальних трансформацій. Метою статті є концептуальний аналіз принципів інституційного дизайну механізмів реалізації права молоді на соціальний захист, а також у виявленні їхньої ефективності в умовах сучасних соціально-економічних і безпекових трансформацій в Україні. У висновках підкреслюється, що подальше вдосконалення інституційного дизайну механізмів реалізації права молоді на соціальний захист потребує більш чіткого балансу між логікою соціальної держави, що гарантує захист від соціальних ризиків, і логікою сервісної держави, яка стимулює самостійність та інтеграцію молоді. Доцільно розмежовувати у нормативному полі гарантійні компоненти соціального захисту та інструменти розвитку потенціалу, щоб уникнути підміни права на соціальне забезпечення політиками активізації та залучення. Не менш важливим є забезпечення зв'язку між принципом доказовості та реальними інституційними механізмами соціального страхування, включно з адаптацією страхових і соціальних інструментів до умов нестабільної зайнятості молоді та поширення гнучких форм праці. Запропоновано системно досліджувати потреби української молоді, її проблеми та перспективи; створювати, лобювати та проваджувати модель прогресивної молодіжної політики та молодіжної роботи на новітній світоглядно-теоретичній базі; вимагати врахування інтересів молодих людей у формуванні та реалізації державної політики у воєнний та повоєнні часи. На національному рівні слід ініціювати створення прогресивного громадського молодіжного руху для молоді, про молодь і за участі самої молоді, мета якого – солідаризація, гуртування, політико-правова освіта та виховання, підготовка до державотворчих справ молодих поколінь громадян України.

Ключові слова: молодь, право, соціальний захист, право на соціальний захист, інституційний дизайн, принципи, механізми реалізації.

The article carries out a comprehensive study of the principles of institutional design of mechanisms for implementing the right of youth to social protection. Recently, the problem of not only the formal legislative consolidation of the right of youth to social protection, but also the real ability of state and local institutions to ensure its effective implementation, taking into account modern social transformations, has become relevant. The aim of the article is a conceptual analysis of the principles of institutional design of mechanisms for implementing the right of youth to social protection, as well as to identify their effectiveness in the conditions of modern socio-economic and security transformations in Ukraine. The conclusions emphasize that further improvement of the institutional design of mechanisms for implementing the right of youth to social protection requires a clearer balance between the logic of the social state, which guarantees protection from social risks, and the logic of the service state, which stimulates the independence and integration of youth. It is advisable to distinguish in the regulatory field the guarantee components of social protection and the instruments of potential development in order to avoid replacing the right to social security with policies of activation and involvement. No less important is ensuring the connection between the principle of evidence and real institutional mechanisms of social insurance, including the adaptation of insurance and social instruments to the conditions of unstable youth employment and the spread of flexible forms of work. It is proposed to systematically study the needs of Ukrainian youth, their problems and prospects; to create, lobby and promote a model of progressive youth policy and youth work on the latest worldview and theoretical basis; to demand that the interests of young people be taken into account in the formation and implementation of state policy in war and post-war times. At the national level, the creation of a progressive public youth movement for youth, about youth and with the participation of youth itself should be initiated, the purpose of which is solidarity, unity, political and legal education and upbringing, preparation for state-building affairs of young generations of citizens of Ukraine.

Key words: youth, law, social protection, right to social protection, institutional design, principles, implementation mechanisms.

Вступ. Актуальність і постановка проблеми у загальному вигляді. Молодь – молоді люди віком від 14 до 35 років (становлять четверть населення країни) є тими, хто буде розвивати й відбудовувати Україну майбутнього. Вже зараз вони приходять на зміну старших поколінь і мають можливість активно долучатися до суспільно-політичного

й економічного життя нашої країни, а в найближчій перспективі (коли увійдуть до когорти дорослих) саме на них буде лежати основна відповідальність за її долю. А тому від якісних характеристик молоді залежить майбутнє країни. Згуртовані, освічені й розумні, самодостатні, вільні й відповідальні молоді люди можуть утворити той креативний

клас, який зможе стати правлячим, прийти на зміну старим корумпованим елітам і забезпечити творення повоєнної справедливої соціальної України.

На заваді цьому стоїть систематична неувага держави до потреб молоді, реалізації її права на соціальний захист упродовж багатьох років; молодь у цілому дезорієнтована, дезорганізована, тяжіє до проявів соціальної апатії й песимізму, втрачає бачення для себе перспектив. Як наслідок – систематичне «вимивання» за кордон і скорочення наявних лав молодих людей в Україні. Так, на момент 2025 року із території України виїхала щонайменше третина з вікової групи молоді 18-22 років (а це саме потенційний вік активного включення до соціально-політичного життя).

Право на соціальний захист є одним із фундаментальних соціальних прав людини, закріплених у Конституції України та розвинених у системі галузевого законодавства. Водночас для молоді як специфічної соціально-демографічної групи реалізація цього права має низку особливостей, зумовлених перехідним характером її соціального статусу, трансформацією життєвих траєкторій, обмеженими економічними ресурсами та підвищеною вразливістю до соціальних ризиків.

Як підкреслюється у Національній молодіжній стратегії до 2030 року, молодь «...підростає у значно різноманітнішому, невизначеному, складному та неоднозначному середовищі» (частина II «Основні проблеми та виклики» Стратегії) [1]. Традиційні моделі соціальної адаптації, засновані на послідовному переході від освіти до стабільної зайнятості та економічної самостійності, дедалі частіше втрачають свою ефективність. Для молодих осіб стають типовими періодичні зміни професійної діяльності, поєднання формальної освіти з неформальним навчанням і трудовою зайнятістю, а також тривала матеріальна залежність від родини. У таких умовах зростає ризик соціальної маргіналізації, безробіття, нестабільних доходів та обмеженого доступу до соціальних гарантій.

Особливу актуальність проблематика забезпечення права молоді на соціальний захист набуває в контексті демографічної кризи, скорочення чисельності молодого населення та безпекових викликів, спричинених збройною агресією РФ. Значна кількість молодих людей опинилася у статусі внутрішньо переміщених осіб, втратила стабільні соціальні зв'язки, доступ до освіти, роботи та житлових ресурсів. Молодь з тимчасово окупованих територій зіштовхується з додатковими бар'єрами реінтеграції у соціокультурний простір України, що посилює її соціальну вразливість і потребу у комплексних заходах соціального захисту. Недостатній рівень відповідних інструментів та компонентів у соціальній сфері призводить до відтворення бідності, соціальної залежності та обмеження життєвих шансів молодих громадян.

Додатковим чинником, що ускладнює реалізацію права молоді на соціальний захист, залишається поширеність патерналістських установок у суспільстві, матеріальна залежність молодих осіб від батьківського оточення та обмежені можливості для кар'єрного зростання без неформальних зв'язків. Все це підриває формування економічної самостійності молоді та її довіру до інституційних механізмів соціальної підтримки. Водночас сучасні умови вимагають від молоді високого рівня адаптивності, здатності до безперервного навчання, розвитку професійних і соціальних компетентностей, що не завжди супроводжується належною інституційною підтримкою з боку держави.

У зв'язку з цим постає проблема не лише формального закріплення права молоді на соціальний захист у законодавстві, а й реальної спроможності державних та місцевих інституцій забезпечити його ефективну реалізацію з урахуванням сучасних соціальних трансформацій. Наявність розгалуженої нормативно-правової бази не завжди

трансформується у доступні соціальні послуги, стабільну зайнятість, житлову підтримку чи належний рівень соціальної безпеки молодих громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. По вказаній проблематиці на теренах України була захищена низка дисертаційних робіт (С. Горбунова, М. Хмелярчук та ін.) [2; 3], час від часу публікуються наукові розвідки (О. Кайтанський, А. Приймак, Н. Якімова та ін.) [4; 5]. Проте, як правило, ці роботи присвячені соціальному захисту молоді, або певним аспектам його правового забезпечення. Без належної дослідницької уваги залишається саме право молоді на соціальний захист та дослідження механізмів його реалізації в сучасній Україні.

Формулювання цілей і завдань статті. З огляду на викладене, мета статті полягає у концептуальному аналізі принципів інституційного дизайну механізмів реалізації права молоді на соціальний захист, а також у виявленні їхньої ефективності в умовах сучасних соціально-економічних і безпекових трансформацій в Україні. Для досягнення поставленої мети застосовано комплекс наукових методів і підходів, зокрема: інституційний підхід для аналізу структури та взаємодії суб'єктів соціального захисту молоді; системний метод для виявлення взаємозв'язків між правовими нормами, організаційними механізмами та соціальними ризиками; структурно-функціональний аналіз для оцінки ролі окремих інституцій у забезпеченні соціальних гарантій; а також порівняльно-правовий метод для зіставлення національних і міжнародних підходів до соціального захисту молоді. Додатково використано елементи соціально-демографічного та ризик-орієнтованого аналізу для врахування специфіки становища молоді в сучасному українському суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалізація права молоді на соціальний захист зумовлюється особливостями її соціального становлення та специфікою соціальних ризиків, притаманних цьому віковому етапу. Саме тому інституційний дизайн відповідних механізмів має ґрунтуватися на розумінні молоді як соціальної групи з підвищеною вразливістю та водночас значним потенціалом розвитку. Тому доцільно насамперед окреслити вікові межі молоді та проаналізувати характерні для неї соціальні ризики як об'єктивну основу формування системи соціального захисту.

Відповідно до Закону України «Про основні засади молодіжної політики» до молоді належать молоді особи віком від 14 до 35 років включно, які є громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах (стаття 1) [6]. У міжнародній практиці, зокрема за класифікацією Організації Об'єднаних Націй, молоддю вважаються особи віком від 15 до 24 років [7]. Відмінності у визначенні вікових меж молодості зумовлені особливостями соціокультурного розвитку різних суспільств та тривалістю періоду підготовки особи до виконання повноцінних соціальних і професійних ролей.

Молодість як соціальний етап характеризується перехідним статусом між залежністю та самостійністю, що поєднує високий потенціал соціальної мобільності, відкритість до змін і здатність до адаптації з нестійкістю економічного становища та обмеженістю соціальних гарантій. «Транзитивність» формує підвищену вразливість молоді до соціальних ризиків, передусім пов'язаних із доступом до зайнятості, доходів, житла та соціальних послуг.

Одні з ключових ризиків для молодих людей – безробіття, нестабільна зайнятість. Не менш значущі – ризики бідності, соціальної маргіналізації та обмеженого доступу до культурних і освітніх можливостей, які посилюють процеси соціального відчуження. Відносна слабкість соціальних зв'язків молоді людини з інституціями суспільства за несприятливих умов може призводити до ізо-

ляції та пошуку альтернативних форм соціальної належності поза офіційними соціальними структурами.

У відповідь на зазначені виклики особливого значення набуває розвиток інституційних механізмів, спрямованих на інтеграцію молоді в суспільні процеси та реалізацію її соціально-економічного потенціалу. Відповідно до мети молодіжної політики, визначеної у частині першій статті 3 Закону України «Про основні засади молодіжної політики», держава має створювати умови для самореалізації молоді, підвищення рівня її самостійності та конкурентоспроможності, а також забезпечувати активну участь молодих осіб у суспільному житті [6]. Реалізація цих завдань здійснюється насамперед через функціонування системи освіти, механізмів сприяння зайнятості та професійному розвитку, програм підтримки молодіжного підприємництва, діяльність молодіжних і дитячих громадських об'єднань, молодіжних центрів, а також через розвиток культурної та спортивної інфраструктури, що прямо передбачено пунктами 2, 4 і 5 частини другої статті 3 вищевказаного Закону.

Визначальну роль у формуванні інституційного дизайну механізмів реалізації права молоді на соціальний захист відіграють принципи молодіжної політики, закріплені у статті 4 Закону України «Про основні засади молодіжної політики». Насамперед, йдеться про принцип рівності прав дітей та молоді, який спрямований на недопущення дискримінаційних обмежень у доступі до соціальних гарантій, освітніх можливостей, зайнятості та соціальних послуг за будь-якими соціальними, демографічними чи світоглядними ознаками. У сфері соціального захисту цей принцип формує вимогу універсальності та справедливості інституційних механізмів підтримки молоді.

Важливим елементом інституційного дизайну виступає також принцип участі молоді, що передбачає створення організаційних та правових механізмів залучення молодих осіб до процесів формування й реалізації молодіжної політики. Його реалізація трансформує систему соціального захисту з патерналістської моделі на партнерську, у межах якої молодь розглядається не лише як об'єкт соціальної допомоги, а як активний суб'єкт суспільних процесів та ухвалення рішень.

Принцип обґрунтованості забезпечує науково-аналітичну основу інституційних механізмів, орієнтуючи державну політику у сфері соціального захисту молоді на реальні потреби та соціальні ризики, виявлені шляхом соціологічних досліджень, статистичного аналізу та врахування міжнародного досвіду. Такий підхід сприяє підвищенню ефективності соціальних програм і мінімізації формального або декларативного характеру заходів підтримки.

Не менш значущим є принцип міжвідомчої та міжсекторальної взаємодії, який закладає основу для комплексного характеру інституційного дизайну механізмів реалізації права молоді на соціальний захист. Його сутність полягає у координації зусиль органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів освіти, суб'єктів молодіжної роботи, громадських організацій та інших заінтересованих сторін. Саме така взаємодія дозволяє поєднувати соціальні, освітні, економічні та культурні інструменти підтримки молоді в єдину систему.

Зазначені принципи конкретизуються і розширюються у Національній молодіжній стратегії до 2030 року (частина III «Мета і принципи Стратегії»), що дозволяє точніше окреслити вимоги до інституційної реалізації права молоді на соціальний захист.

По-перше, принцип рівності прав (ст. 4 Закону) у Стратегії продовжується принципами «інклюзивності» та «рівності можливостей» (частина III Стратегії). Якщо Закон задає базову антидискримінаційну рамку (недопущення привілеїв/обмежень за ознаками), то Стратегія підкрес-

лює практичний вимір: необхідність усунення бар'єрів і створення умов, щоб жодна група молоді не була прямо чи опосередковано виключена із суспільства. Для соціального захисту це означає перехід від формальної «рівності норм» до рівного доступу (доступність послуг, адресність підтримки, чутливість до потреб різних груп молоді).

По-друге, принцип участі молоді (ст. 4 Закону) у Стратегії деталізується однойменним принципом «участі» (частина III Стратегії), але з важливою управлінською конкретизацією: рішення щодо молоді мають ухвалюватися за умови її фактичної участі, а держава повинна створювати не лише формальні механізми залучення, а й простір, можливості та підтримку для такої участі. У площині соціального захисту це зміщує акцент із «обслуговування» молоді на співтворення політик і послуг (оцінювання потреб, участь у консультативно-дорадчих органах, зворотний зв'язок щодо якості сервісів).

По-третє, принцип обґрунтованості (ст. 4 Закону) у Стратегії концептуально поглиблюється через «доказовість та науковість» (частина III Стратегії). Закон прямо вимагає, щоб рішення спиралися на соціологічні опитування, статистику та дослідження; Стратегія підкреслює, що політика має ґрунтуватися на об'єктивній інформації про становище молоді, її цінності, потреби й очікування. Для механізмів соціального захисту це означає потребу в регулярній діагностиці ризиків, моніторингу доступності послуг і вимірюванні результатів (ефективність програм зайнятості, освітніх траєкторій, підтримки житла тощо).

По-четверте, принцип міжвідомчої та міжсекторальної взаємодії (ст. 4 Закону) у Стратегії розширюється до логіки «цілісності і наскрізності» та партнерства (частина III Стратегії): рішення щодо молоді мають бути узгодженими між секторами, враховувати специфічні потреби, передбачати широку співпрацю держави, місцевого самоврядування, громадянського суспільства, а також державно-приватне і соціальне партнерство. Тобто забезпечення права молоді на соціальний захист не зводиться до одного відомства чи однієї послуги, а вимагає інтегрованих траєкторій: освіта → перше робоче місце → житло/соціальні гарантії → участь у громаді.

Нарешті, Стратегія вводить додаткові принципи, яких немає у ст. 4 Закону, але які суттєві для розуміння моделі реалізації права молоді на соціальний захист. Зокрема, «субсидіарність» (частина III Стратегії) задає баланс між підтримкою і самостійністю: дії держави мають бути допоміжними щодо свободи дій молоді, підтримувати її здатність самостійно задовольняти потреби в освіті та професійній діяльності. Тобто від патерналістської інституційної моделі відбувається перехід до інституційної моделі сервісної держави (у Стратегії прямо зазначено необхідність переорієнтації політики з директивності на сервісність), що має прояв у поєднанні гарантій підтримки з інструментами нарощування компетентностей, життєстійкості та економічної самостійності молоді.

Поряд із цим зіставлення принципів молодіжної політики, закріплених у Законі України «Про основні засади молодіжної політики» та конкретизованих у Національній молодіжній стратегії до 2030 року, з конституційною моделлю права на соціальний захист виявляє і певні протиріччя. Конституція України у статті 46 визначає соціальний захист як систему гарантованого забезпечення громадян у разі настання ключових соціальних ризиків – втрати працездатності, безробіття, втрати годувальника, бідності та інших обставин, передбачених законом, що реалізується через механізми загальнообов'язкового державного соціального страхування, бюджетні джерела фінансування та мережу соціальних установ [8]. Натомість принципи молодіжної політики формують переважно універсальську та сервісно-орієнтовану логіку підтримки молоді, зосереджену на створенні можливостей для інтеграції, самореалізації та активної участі у суспільних процесах.

Так, принцип рівності прав і можливостей молоді, доповнений у Стратегії вимогами інклюзивності та усунення бар'єрів доступу до соціальних ресурсів, задає антидискримінаційну рамку функціонування інституційних механізмів. Водночас у ньому недостатньо відображено необхідність диференційованого підходу до компенсації соціальних ризиків, що є ключовою складовою конституційного права на соціальний захист. Формальна рівність доступу до можливостей не завжди враховує структурну нерівність стартових позицій різних груп молоді, зокрема внутрішньо переміщених осіб, молоді з тимчасово окупованих територій, осіб із малозабезпечених сімей або тих, хто перебуває у ситуації нестабільної зайнятості. У результаті інституційний дизайн механізмів реалізації соціального захисту орієнтується переважно на універсальні програми підтримки, а адресні інструменти компенсації соціальних ризиків залишаються недостатньо розвиненими.

Певне протиріччя простежується і між принципом участі молоді у формуванні та реалізації молодіжної політики та конституційною логікою соціального захисту як безумовної державної гарантії. Орієнтація на партнерську модель взаємодії, у межах якої молодь виступає активним суб'єктом політик, відповідає сучасним демократичним підходам до управління. Але у ході практичного забезпечення права молоді на соціальний захист існує ризик зміщення акценту з обов'язку держави забезпечувати матеріальні гарантії на відповідальність самої молоді за подолання соціальних труднощів через активність, адаптивність та самореалізацію. За таких умов соціальні проблеми молодих осіб можуть інтерпретуватися не стільки як об'єкт компенсації соціальних ризиків, скільки як наслідок недостатньої соціальної включеності чи індивідуальної спроможності.

Принцип обґрунтованості рішень у сфері молодіжної політики, поглиблений у Стратегії через орієнтацію на доказовість і науковість, спрямований на формування політик на основі реальних потреб і ризиків молоді. Проте у нормативному полі недостатньо простежується зв'язок між результатами таких досліджень і функціонуванням інституційних механізмів соціального страхування та матеріального забезпечення, визначених Конституцією. В умовах поширення нестабільної зайнятості, неформальної праці та переривчастих трудових траєкторій молоді питання інтеграції молодих осіб у систему загальнообов'язкового соціального страхування залишається недостатньо врегульованим. Унаслідок цього інституційні механізми часто набувають програмно-проектного характеру, не формуючи стійкої системи соціальних гарантій.

Принцип міжвідомчої та міжсекторальної взаємодії, розширений у Стратегії до логіки цілісності, партнерства та наскрізності політик, сприяє комплексному підходу до вирішення проблем молоді. Водночас у контексті забезпечення права на соціальний захист така мережевість може призводити до розмивання інституційної відповідальності за компенсацію соціальних ризиків. Залучення широкого кола суб'єктів, таких як органи влади, місцевого самоврядування, громадські організації, підприємницькі структури, не завжди супроводжується чітким визначенням гарантійних зобов'язань держави щодо забезпечення мінімального рівня соціальної безпеки молоді, що створює ризики фрагментарності підтримки та залежності соціальних програм від проектного фінансування.

Особливої уваги потребує впровадження у Стратегії принципу субсидиарності та переорієнтації молодіжної політики на модель сервісної держави. З одного боку, це відповідає потребі стимулювання самостійності молоді та розвитку її соціально-економічного потенціалу. З іншого боку, такий підхід суперечить логіці конституційної ідеї соціальної держави, за якою остання гарантує

матеріальне забезпечення у разі настання соціальних ризиків незалежно від рівня активності особи. За відсутності чітких гарантійних механізмів акцент на самозабезпеченні та сервісності може призводити до часткового перекладання відповідальності за подолання соціальної вразливості на саму молодь.

У цілому нормативний інституційний дизайн молодіжної політики демонструє прагнення поєднати соціальний захист із активною соціалізацією, розвитком потенціалу та інтеграцією молоді у суспільні процеси. Проте така інтегративна логіка не завжди узгоджується з конституційною моделлю права на соціальний захист як системи гарантованих компенсацій соціальних ризиків. У результаті соціальні гарантії молоді частково розчиняються у ширшому полі програм розвитку та участі, а інституційні механізми дедалі більше набувають сервісного та проєктного характеру замість формування стабільної системи матеріального забезпечення.

Висновки. Здійснений аналіз дозволяє дійти висновку, що право молоді на соціальний захист в Україні перебуває у полі взаємодії двох нормативно-ціннісних логік, які не завжди узгоджуються між собою. З одного боку, конституційна модель соціального захисту, закріплена у статті 46 Конституції України, орієнтує державу на гарантування матеріального забезпечення у разі настання визначених соціальних ризиків і передбачає системні інституційно-фінансові механізми такого забезпечення через загальнообов'язкове державне соціальне страхування, бюджетні джерела та мережу соціальних установ. З іншого боку, принципи молодіжної політики, сформульовані у Законі України «Про основні засади молодіжної політики» та розгорнуті у Національній молодіжній стратегії до 2030 року, задають переважно сервісно-орієнтовану й інтеграційну рамку, у якій акцент переноситься на самореалізацію, участь, розвиток потенціалу, інклюзивність і партнерські форми взаємодії. У підсумку соціальний захист молоді концептуально набуває рис «активної політики інтеграції». І водночас гарантійно-компенсаційний вимір, притаманний конституційному розумінню соціального захисту, на нашу думку, лишається недостатньо конкретизованим у принципах і механізмах молодіжної політики.

Виявлені протиріччя мають не лише теоретичний, а й практичний вимір. Орієнтація на рівність можливостей та інклюзивність не завжди трансформується у дієві адресні інструменти компенсації соціальних ризиків, що особливо відчутно для вразливих груп молоді, зокрема внутрішньо переміщених осіб (ВПО), молоді з тимчасово окупованих територій, осіб із низькими доходами та молоді зі складними освітньо-професійними траєкторіями. Принцип участі, звісно, є необхідним для демократизації політики. Разом із цим його реалізація зумовлює ризик нормативного зміщення відповідальності з держави як гаранта права на соціальний захист на саму молодь як суб'єкта активності, адаптивності та самозабезпечення. Принцип обґрунтованості, поглиблений через доказовість і науковість, не супроводжується достатньою нормативною прив'язкою до інструментів соціального страхування та механізмів матеріального забезпечення в умовах нестабільної зайнятості й неформальної праці молоді. Розширення міжвідомчої та міжсекторальної взаємодії до партнерських моделей управління посилює комплексність політики, але водночас може розмивати інституційну відповідальність за забезпечення мінімального рівня соціальної безпеки, підвищуючи залежність підтримки від проєктних ресурсів та фрагментарних програм.

Отже, подальше вдосконалення інституційного дизайну механізмів реалізації права молоді на соціальний захист потребує більш чіткого балансу між логікою соціальної держави, що гарантує захист від соціальних ризиків, і логікою сервісної держави, яка стимулює само-

стійність та інтеграцію молоді. Видається доцільним розмежовувати у нормативному полі гарантійні компоненти соціального захисту та інструменти розвитку потенціалу, щоб уникнути підміни права на соціальне забезпечення політиками активізації та залучення. Не менш важливим є забезпечення зв'язку між принципом доказовості та реальними інституційними механізмами соціального страхування, включно з адаптацією страхових і соціальних інструментів до умов нестабільної зайнятості молоді та поширення гнучких форм праці.

Перспективи подальших досліджень доцільно пов'язати з кількома взаємодоповнювальними напрямками. По-перше, актуальним є поглиблений аналіз того, яким чином принципи молодіжної політики можуть бути інституційно «перекладені» у конкретні гарантійні механізми соціального захисту, зокрема щодо безробіття, тимчасової втрати працездатності, втрати доходу та забезпечення мінімального рівня життя. По-друге, потребує окремого дослідження інституційна спроможність державних і місцевих органів влади забезпечувати соціальний захист молоді в умовах воєнного часу та повоєнного відновлення, включно з оцінкою координації між секторами, стабільності фінансування та доступності соціальних послуг. По-третє, перспективним є дослідження ризиків «активізаційної» моделі, коли вимоги самостійності та адаптивності молоді нормативно витісняють гарантійні

зобов'язання держави, а також розроблення критеріїв, що дозволяють відрізняти політики розвитку потенціалу від політик компенсації соціальних ризиків. По-четверте, доцільним є емпіричне вивчення диференційованих потреб різних груп молоді та розроблення моделей адресної підтримки, що поєднують універсальні гарантії з чутливими до контексту інструментами соціального захисту, насамперед для ВПО та молоді з територій, постраждалих від війни. Така дослідницька перспектива дозволить не лише уточнити теоретичні засади інституційного дизайну, а й запропонувати практично застосовні рішення для підвищення ефективності реалізації права молоді на соціальний захист у сучасній Україні.

І наостанок: необхідно системно досліджувати потреби української молоді, її проблеми та перспективи; створювати, лобювати та проваджувати модель прогресивної молодіжної політики та молодіжної роботи на новітній світоглядно-теоретичній базі; вимагати врахування інтересів молодих людей у формуванні та реалізації державної політики у воєнний та повоєнні часи. На національному рівні слід ініціювати створення прогресивного громадського молодіжного руху для молоді, про молоді і за участі самої молоді, мета якого – солідаризація, гуртування, політико-правова освіта та виховання, підготовка до державотворчих справ молодих поколінь громадян України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року: Указ Президента України від 12 березня 2021 року № 94/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text>
2. Горбунова С. О. Соціальний захист студентської молоді в умовах становлення ринкових відносин : автореф. дис... канд. соціол. наук: 22.00.03. Х., 1995. 19 с.
3. Хмельярчук М. І. Зайнятість і соціальний захист молоді : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.09.01. Л., 2002. 19 с.
4. Кайтанський О. С. Правове забезпечення соціального захисту молоді в Україні: монографія. Одеса: Фенікс, 2015. 201 с.
5. Приймак А., Якимова Н. Соціальний захист молоді в Україні: сучасний стан, виклики та напрями вдосконалення. *Економіка та суспільство*. 2025. № 81. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/6994>
6. Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27 квітня 2021 року № 1414-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>
7. Становище молоді в Україні: аналітичний звіт, складений Робочою групою ООН у справах молоді / А. Думчева та ін. Київ, 2019. 80 с. URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2020-06/THE%20STATE%20OF%20YOUTH%20IN%20UKRAINE%202019%20%D1%83%D0%BA%D1%80.pdf>
8. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 16.12.2025
Дата публікації: 30.12.2025